

Србима у дрежнички и цетински котар након што су овај крај морали напустити Муслимани, а онда на подручје оточке регименте.

Треба напоменути и то да досељавања из Далмације нису увијек имала трајнији карактер. Поједини су се досељеници враћали у ранији завичај.

Дјеломично сам завршио и проучавања малог процента неславенских етничких скупина у босанском пашалуку. Једино бих споменуо да је, додуше било асимилације, али асимилациони процеси нису никада били насилни већ увијек спонтани. Мора се рећи да је асимилациона снага домаћег елемента била изразито јака. Штавише и оне етничке групе које су успјеле сачувати своју индивидуалност адаптирале су се у босанској средини у културном погледу. Ту мислим, првенствено, на босанске Јевреје.

Др Мухамед Хацијахић

МЕТОДОЛОШКИ ПОСТУПЦИ КОД УТВРЂИВАЊА БРОЈА БОСАНСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У КАСНИЈЕМ ТУРСКОМ ПЕРИОДУ

Покушавајући да утврдим бројно стање становништва босанског пашалука у току XVIII стољећа, па XIX стољећа до 1878, увјерио сам се у непоузданост и нелогичност података појединих савременика о броју становништва. Примјер те непоузданости и нелогичности јесу процјене о броју становништва Сарајева. Готово стално се оперисало са бројкама од 50, па до 80.000 становника Сарајева. Те су бројке немогуће, јер се зна насељени простор Сарајева и дистрибуција кућа у раније доба, па би било тешко икада у турско доба смјестити на том простору више од 40.000 становника, а стварно је број сарајевског становништва био још и мањи. Често зачуђује у којој су мјери нетачни подаци и појединих обавјештајаца који су на лицу мјеста прикупљали разне обавјештајне податке, па и податке о броју становништва.

Није прихватљиво да се при презентирању тих података према њима не заузме критичан став. То важи и за турске званичне статистике, објављене у босанским салнамама (годишњацима). Конкретно, турске статистике, које се воде четврт вијека прије окупације, могу се конфронтирати са првим модерним пописом од 1879, као и са католичким статистикама, па им је, с обзиром на малу временску дистанцу могуће оцјењивати поузданост. Јер шта имамо од тога цитирања разних аутора, који су давали, очито, депласиране податке о броју становништва, осим ако тим цитатима који се преписују из чланка у чланак желимо да посвједочимо своју »ученост«.

Поставља се питање да ли се и на који се онда начин може доћи, макар до приближних процјена, о бројном стању становништва. За католички дио становништва нема проблема, јер о њима постоје скупни извјештаји Kongregације de propaganda fide, а дјеломично су сачуване и матице. Тур-

ски званични подаци исказују број обвезника цизје, обухваћајући тако немуслиманско становништво, надаље број војних обвезника Муслимана, а у касније вријеме још и број кућа, те број мушког становништва. Како на основу тих показатеља доћи до укупне популације?

Мислим да је при томе најпоузданији критериј да се узму односи какви су утврђени приликом опћег пописа од 1879, дакле стање при крају развојних процеса за турске власти. Наравно, ти односи у току времена су се мијењали, али морамо имати неки поузданији ослонац, а и одступања у разна времена могу бити највише 5 – 10 посто.

На тај начин, базирајући се на опћем попису од 1879, дошао сам до слиједећих параметара:

– За изучавање броја популације на основу показатеља о броју пунољетних мушкараца служи умножитељ 3,31. Ако, дакле, располажемо бројем обвезника цизје у XVIII вијеку (а већ су објављени у Хамида Хаџибегича књизи о цизји) или бројем Муслимана, који се укључују у опћу војну обавезу, тај број умножимо са 3,31, и тако добивамо процјену о укупном броју немуслиманског становништва, односно о укупном броју Муслимана. Ако желимо да утврдимо колико од тога броја отпада на православне, а колико на католике, онда од укупног броја немуслиманског становништва одбијемо укупни број католика, који у то вријеме исказују католичке статистике. Додуше, у укупној цифри немуслиманског становништва садржани су и Јевреји, но како се ради о малим цифрама, могу се у овој прилици занемарити.

– За утврђивање броја укупног становништва на основу броја домаћинства однос у 1879. години утврђен је за домаћинства у граду тако да једно домаћинство броји 4,4 члана, а на селу 5,77, односно заокружено 6 чланова. Занимљиво је да сам провјеравањима дошао до тих истих односа и у појединим ранијим периодима.

– Што се тиче утврђивања броја укупног становништва на основу расположивих података о мушком становништву, укупну популацију установљујем удвостручивањем мушког становништва. Чињеница је, истина, да је по утврђеним демографским законитостима мушко становништво нешто бројније, но ту околност занемарујем, имајући у виду и велика изгибања мушког становништва у ратовима.

Ја сам се ових показатеља држао обрађујући демографски развој, па молим да се изјасните о цјелисходности оваква поступка. Имам у виду и чињеницу да су се границе Босне у XVIII и XIX вијеку нешто сужавале, но подаци којима располажемо ипак су се односили на Босну у конкретним границама тога одређеног доба, па и не може бити ријеч о већим одступањима, како се то на први поглед чини.